

TRANSFER DE PROPRIETATE ȘI AUTENTIFICARE: MOȘIA ERIU-SÂNCRAI ȘI CONVENTUL DIN DEALUL ORĂZII ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-LEA

Lidia Gross*

Abstract: *The present paper follows, based on four original documents, the transfer of property rights over a land estate, Eriu-Sâncrai, within the same noble family in the 1350s. These economic attributes are relevant to the mechanism that provides to any extended family (descendants of a common ancestor) the perpetuation of ownership over a hereditary possession. At the same time, the four documents published in the Annex allow a diplomatic analysis, contributing to the reassessment of the role that the Premonstratensian convent in Dealul Orășii had as a place of authentication.*

Keywords: estate, property rights, family, place of authentication, Eriu-Sâncrai, Dealul Orășii

În anul 1387, Iacob literatul, fiul lui Ștefan de Tyussed¹, având asupra sa două scrisori deschise (*littere patentes*), emise de conventul din Dealul Orășii, se prezintă în fața capitlului bisericii de Oradea, solicitând, în numele lui Nicolae, fiul lui Iacob de Sâncraiu², confirmarea acestora *ex certa causa*³.

Cele două acte amintite, emise în anii 1337⁴ și 1343⁵ și care sunt transumate în anul 1387, sunt inedite, fiind introduse în circuitul istoriografic doar prin intermediul rezumatelor lor; un suficient motiv pentru a le publica în anexa acestui material, alături de alte două acte, datorate aceluiași loc de adevărire, unul întocmit tot în anul 1343⁶, iar celălalt în anul 1347⁷, și care au ca obiect aceeași moșie, Sâncraiu.

* Cercetător științific II, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; e-mail: lgross2009@hotmail.com

¹ Așezare dispărută la NV de Tășnad, jud. Satu Mare.

² Azi Eriu-Sâncrai, sat, jud. Satu Mare.

³ Actul emis de capitlul de Oradea la data de 7 septembrie 1387. Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltár, Budapesta, Dl. 30009. (Infra: MNL-OL).

⁴ Act emis la data de 25 iulie 1337, păstrat sub formă de transumpt în actul capitlului de Oradea din 7 septembrie 1387. MNL-OL Dl. 30009. Regeste: *Anjou-kori Oklevéltár* (Infra: *Anjou. okl.*), XXI (1337), Szerk. Kristó Gyula, Budapest-Szeged, 2005, p. 249, nr. 432; *Erdélyi okmánytár* (Infra: *Erd. Okm.*), II, Közzéteszi Jakó Zsigmond, Budapest, 2004, p. 343, nr. 948.

⁵ Act emis la data de 28 iulie 1343, păstrat sub formă de transumpt în actul menționat la nota anterioară. Regeste: *Anjou. okl.*, XXVII (1343), Budapest-Szeged, 2007, p. 322, nr. 515; *Erd. okm.*, III, p. 81–82, nr. 155.

⁶ Act emis la data de 28 iulie 1343. Original. MNL-OL Dl. 105 442. Regeste: *Anjou. okl.*, XXVII, (1343), p. 322, nr. 514; *Erd. okm.*, III, p. 82, nr. 156.

⁷ Act emis la data de 26 iulie 1347. Original. MNL-OL Dl. 105445. Regeste: *Anjou. okl.*, XXXI (1347), Budapest-Szeged, 2008, nr. 729; *Erd. okm.*, III, p. 163–164, nr. 414 (parțial editat, respectiv, mersul hotarelor).

Din punctul de vedere al conținutului, documentele fac posibilă reconstituirea unui episod de la mijlocul veacului al XIV-lea, despre evoluția relațiilor de proprietate privind moșia Sâncraiu, respectiv transferul dreptului de stăpânire în cadrul aceleiași familii, în timp ce analiza diplomatică a acestora relevă activitatea scripturistică a conventului din Dealul Orăzii ca loc de adevărire.

Demersul pe care îl propunem încearcă, prin urmare, o abordare din perspectiva elementelor ce țin de fond și formă, fără pretenția, însă, a unor afirmații definitive și categorice, documentele din anexă constituind un suport pentru toți cei ce doresc o aprofundare a problematicii.

I. CONȚINUTUL DOCUMENTELOR

A) 1337 iulie 25, /Dealul Orăzii/

Petru, prepozitul, și conventul din Dealul Orăzii adevăresc că, înfățișându-se înșiși, pe de o parte, Ioan, fiul lui Emeric de Sâncraiu, iar pe de alta, Iacob, fiul lui Mihail, și Emeric, fiul lui Ioan, vărul acestuia, ambii de aceeași moșie Sâncraiu, declară că Ioan, fiul lui Emeric, a plătit cele 25 de mărci în groși lui Pavel, fiul lui Bartha, de Barthauelge⁸, și lui Ștefan, fiul acestuia, pentru a-și răscumpăra o treime din partea sa, avută în moșia Sâncraiu, pe care o zălogise acestora, de comun acord cu sora sa Margareta, până la căsătoria acesteia. Deoarece banii pentru răscumpărare provin de la Iacob și Emeric de Sâncraiu, Ioan de Sâncraiu zălogește acum celor doi veri, în schimbul acestei sume, pentru șapte ani (până la sărbătoarea Sfântului apostol Iacob, 25 iulie) acea treime din partea sa de moșie, întinsă de la partea de moșie a lui Ioan, fiul lui Simion, până la biserica Sfântului rege Ștefan, fondată pe acea moșie, cu următoarele condiții: dacă la termenul fixat, Ioan de Sâncraiu va avea suma necesară pentru răscumpărare, atunci Iacob și Emeric trebuie să restituie treimea zălogită, dar dacă nu o va avea, atunci va fi obligat la plata unei sume duble pentru răscumpărarea părții în cauză, stipulându-se, de asemenea, clauza, ca acesta să nu poată înstrăina altor rude, în niciun fel, acea parte de moșie.

B) 1343 iulie 28, /Dealul Orăzii/

Ioan, prepozitul, și conventul din Dealul Orăzii adevăresc că înfățișându-se, pe de o parte, Ioan, fiul lui Emeric, nobil de Sâncraiu, pentru el însuși și în numele fiului său, Petru cel Mic, iar pe de alta, Iacob, fiul lui Mihail, nobil de aceeași moșie Sâncraiu, pentru el însuși și în numele vărului său, Emeric, fiul lui Ioan de Sâncraiu, având suficiente scrisori de împuternicire, acel Ioan, fiul lui Emeric, a declarat următoarele: că el ar fi trebuit la sărbătoarea Sfântului apostol Iacob să răscumpere a treia parte din partea sa avută în moșia Sâncraiu, din comitatul Solnoc, de pe lângă râul Eriu, cuprinsă între partea lui Ioan, fiul lui Simion, și

⁸ Așezare dispărută lângă Cehăluț, jud. Satu Mare.

biserica Sfântului rege Ștefan, cu 25 de mărci în groși, de la Iacob și Emeric de Sâncraiu, cărora le-o zălogise prin intermediul altei scrisori a conventului, dar, deoarece nu are suma necesară răscumpărării, atunci el, pentru aceeași sumă, o lasă celor doi veri, Iacob și Emeric, și urmașilor lor, pentru a o stăpâni pe veci și nestrămutat, în aceeași stare în care o dăduse, mai înainte, până la căsătoria surorii sale, Margareta, lui Pavel, fiul lui Bartha, de la care fusese redobândită cu acele 25 de mărci date chiar de către aceștia. Ioan, fiul lui Emeric se obligă, totodată, ca el și urmașii săi să îi apere cu eforturi proprii pe Iacob și Emeric și pe moștenitorii lor, de toți cei care, în trecerea timpului, i-ar tulbura din pricina acelei treimi din partea de moșie. Iar după ce scrisoarea de față va fi adusă înapoi conventului, va fi întocmită sub formă de privilegiu.

C) 1343 iulie 28, /Dealul Orăzii/

Ioan, prepozitul, și conventul din Dealul Orăzii adevăresc că, înfățișându-se, pe de o parte, Iacob, fiul lui Mihail, nobil de Sâncraiu, pentru el însuși și cu scrisoare de împuternicire pentru Emeric, fiul lui Ioan de Sâncraiu, vărul său, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Emeric de Sâncraiu, acel Iacob a declarat următoarele: că el împreună cu Emeric, vărul său, au redobândit prin cheltuială proprie, o bucată de pământ, pe care Emeric, tatăl lui Ioan, a înstrăinat-o, despărțind-o prin semne de hotar, de partea sa de moșie, avută în Sâncraiu, din comitatul Solnoc, și cu toate că, prin chiar acest fapt, ei ar putea să o aibă pe veci, de comun acord, au restituit, în temeiul înrudirii, două părți din această *particula terre*, lui Ioan, fiul lui Emeric, și moștenitorilor lui, păstrându-și pentru ei a treia parte, cu obligația asumată de a-l sprijini și apăra pe Ioan, de oricine ar urmări să îl tulbure în legătură cu cele două părți din pământul sus-zis.

D) 1347 iulie 26, /Dealul Orăzii/

Ioan, prepozitul, și conventul din Dealul Orăzii adevăresc că înfățișându-se, pe de o parte, Iacob, fiul lui Mihail, nobil de Sâncraiu, din comitatul Solnoc, pentru el însuși, și pentru Emeric, fiul lui Ioan de Sâncraiu, vărul său, având scrisoare de împuternicire emisă de către Andrei, vicecomitele, și juzii nobililor din același comitat, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Emeric de Sâncraiu, declară următoarele: că ei doresc, de comun acord, să separe prin semne de hotar a treia parte din partea de moșie avută de Ioan, fiul lui Emeric, în moșia Sâncraiu, ce fusese zălogită, odinioară, de către acesta și sora sa, Margareta, lui Pavel, fiul lui Bartha, parte redobândită, potrivit legii, de către Iacob, fiul lui Mihail, și Emeric, fiul lui Ioan, în felul următor. Hotarul începe dinspre răsărit, de la capul hotarului, și merge direct spre râul numit Eriu, trece acel râu, ajungând la cimitirul bisericii Sfântului rege Ștefan, fondată pe acea moșie; de unde, mergând spre apus ajunge la două semne de hotar noi, ridicate pe locul/sesia acesteia, de unde, ținând tot spre apus, ajunge la o movilă de pământ de pe culmea unui șanț vechi. De aici, urmând aceeași direcție, ajunge la un lac /și/ o movilă de pământ, de unde urmând tot spre apus, ajunge la o vale numită

Anyatauauelgeu, unde au ridicat două movile de hotar noi, și aici ajunge la drumul pe care se merge de la moșia Sâncraiu spre satul Mecențiu⁹, și pe acel drum, urmând tot spre apus, prin semne de hotar apropiate, ridicate pe lângă acel drum /hotarul/ se sfârșește acolo unde /moșia Sâncraiu/ se învecinează cu moșia Mecențiu. Partea dinspre miazăzi a acestui pământ, de la hotarul sus-zis, revine lui Iacob și Emeric și moștenitorilor lor, iar partea dinspre miazănoapte rămâne lui Ioan și urmașilor săi, pentru a fi stăpânite pe veci și irevocabil; în așa fel ca dumbrava rodnică aflată de o parte și de alte a râului Eriu, ajunsă în partea lui Ioan, fiul lui Emeric să fie folosită în comun. Iar prezenta scrisoare, când va fi adusă înapoi conventului va fi întocmită sub formă de privilegiu.

II. O POSESIE – MAI MULȚI STĂPÂNI

Obiectul acestor documente îl constituie moșia Sâncraiu (Eriu-Sâncrai), a cărei primă atestare (cunoscută până acum) datează din anul 1334¹⁰, documentul din anul 1337 (A) reprezentând una dintre cele mai timpurii consemnări ale acestei așezări, după cea din Registrul de dijme papale din anul 1335, unde figurează în arhidiaconatul de Solnoc, dieceza Transilvaniei¹¹.

Documentele înregistrează câteva elemente topografice ale moșiei: situarea în comitatul Solnoc, râul Eriu, care o traversează, valea numită Anyatauauelgeu, șanțul vechi, drumul ce o leagă de satul Mecențiu, vecinătatea cu acesta, lacul și, nu în cele din urmă, biserica, al cărei patronim, Sfântul rege Ștefan, a dat probabil și numele moșiei.

În anul 1337, o parte a acestei moșii este răscumpărată cu banii lui Iacob și Emeric, nobili de Sâncraiu, de la Pavel, fiul lui Bartha de Barthauelge, căruia îi fusese zălogită, cândva, de către Ioan, fiul lui Emeric de Sâncraiu, până la data căsătoriei surorii sale, Margareta, potrivit cuprinsului a trei dintre documentele supuse discuției (A, B și D). Unul singur (C) îl menționează ca autor al zalogirii pe Emeric, tatăl lui Ioan. Această neconcordanță suscită cel puțin două opțiuni de interpretare: a) cea mai simplă ar fi eroarea de redactare, puțin probabilă (în opinia noastră) în acest caz, b) existența unor antecedente, datorate lui Emeric, care au premers/pregătit zalogirea oficializată cândva de către Ioan și care erau cunoscute de familie. Nu știm cât timp a durat zalogirea părții de moșie, clauza contractuală prevăzând valabilitatea/legalitatea înțelegerii până la căsătoria Margaretei, care,

⁹ Azi Ady-Endre, sat, jud. Satu Mare.

¹⁰ Actul din data de 21 martie 1334, în *Anjou-kori okmánytár* (Infra: *Anjou. okm.*), III, Szerk. Nagy Imre, Budapest, 1882, p. 63–64; *Documente privind istoria României, C, Transilvania* (Infra: *DIR-C*), veac XIV, vol. III. București, Editura Academiei Române, p. 318–319; *Erd. okm.*, II, p. 290–291, nr. 801; actul din data de 4 iulie 1334, în: *Erd. okm.*, II, p. 297–298, nr. 815.

¹¹ Dominic, preotul din Sâncraiu (*de Sancto Rege*), plătește 20 de dinari. În *Monumenta Vaticana historiam regni Hungarie illustrantia*, V/1, Budapest, 1881, p. 139, 141; *DIR-C*, veac XIV, vol. III, p. 213, 216; *Erd. okm.*, II, p. 412.

deducem, are loc în anul 1337. Aceasta apare alături de fratele ei, Ioan, ca membru al familiei care încuviințează acțiunea juridică, fapt ce sugerează că treimea zălogită lui Pavel, fiul lui Bartha, revenise dreptului ei de fiică, care, potrivit obiceiului regatului, îi permitea să locuiască pe moșia părintească și să beneficieze de roadele și veniturile acesteia, până în momentul căsătoriei ei¹², termenul fixat, pentru încetarea acțiunii contractuale, respectiv căsătoria, întărind supoziția noastră.

Beneficiarii primei zalogiri sunt Pavel, fiul lui Bartha¹³ de Barthaelge, și Ștefan, fiul acestuia¹⁴, actul din anul 1337 (A) reprezentând cea mai veche atestare, cunoscută până acum, a acestei așezări, al cărei toponim se leagă, evident, de numele „Bartha” (Valea lui Bartha).

În anul 1337 are loc răscumpărarea de către Ioan, fiul lui Emeric, a părții de moșie zălogite, dar nu cu banii proprii, ci ai lui Iacob și Emeric de Sâncraiu, care, în temeiul înruderii, plătesc cele 25 de mărci în groși pentru a evita înstrăinarea proprietății și a asigura continuitatea stăpânirii ei de către familie. Intervenția salvatoare a celor doi veri îl aduce, însă, pe Ioan, fiul lui Emeric, în situația de a zălogi din nou treimea din partea cuvenită lui din moșia Sâncraiu, de această dată, rudelor sale, Iacob și Emeric, pentru o perioadă de 7 ani, până la sărbătoarea Sfântului apostol Iacob, clauzele prevăzute cu acest prilej, fiind, după cum se poate observa, în favoarea celor doi veri: dublarea sumei de răscumpărare după depășirea termenului fixat și interzicerea înstrăinării părții în cauză altor membri ai familiei.

După trecerea celor 7 ani, cele două documente emise la aceeași dată (B și C) ne dezvăluie modalitatea în care a avut loc transferul dreptului de proprietate în cadrul familiei, mecanismul fiind asigurat de existența a trei elemente esențiale: înrudirea pe linie masculină, anume strămoșul comun, posesiunea în indiviziune a pământului moștenit de la acesta și solidaritatea. Aflat în imposibilitatea de a plăti suma necesară (25 de mărci) la termenul stabilit și, probabil, de a dobândi, în perspectivă, dublul acesteia, Ioan, fiul lui Emeric, împreună cu Petru cel Mic, fiul său, renunță definitiv la a treia parte din partea lor de moșie, cedând-o lui Iacob și Emeric de Sâncraiu și moștenitorilor lor, *in eodem statu*, în care fusese zălogită

¹² Dreptul de a locui pe moșia părintească *usque nupciarum tempus* și de a se folosi de veniturile acesteia *regni consuetudine* este invocat, de exemplu, și în actul emis de Ștefan, palatinul regatului, la data de 21 octombrie 1387 (MNL-OL DI. 102 383).

¹³ Pavel, fiul lui Bartha, este în anul 1334 unul dintre cei patru juzi ai nobililor din comitatul Solnocul Exterior, potrivit actului emis de capitulul bisericii de Oradea la 21 martie, în legătură cu strângerea gloabelor ce trebuiau să revină lui Toma, voievodul Transilvaniei. În această calitate, el participă la zălogirea unor moșii și părți de moșie ale acelor nobili care nu au putut sau au refuzat să plătească gloabele respective; între acestea și părțile avute de Erdeu și Chypan, în moșia Sâncraiu, zălogite vicecomitelui Ioan, fiul lui Petru, omul voievodului, fiind stabilit ca termen de răscumpărare octavele sărbătorii Paștilor din acel an (3 aprilie 1334). În *Anjou.okm.*, III, p. 63–64; *DIR-C*, veac XIV, vol. III, p. 318–319; *Erd. okm.*, II, p. 290–291, nr. 801.

¹⁴ Ștefan, fiul lui Pavel, fiul lui Bartha de Barthaelge, figurează ca om al voievodului în anul 1338 (*Erd. okm.*, II, p. 360, nr. 1002 și p. 362, nr. 1008), iar în anii 1357 și 1358, ca om al regelui. În *Documenta Romaniae Historica, C., Transilvania* (Infra: *DRH-C*), XI, întocmit de Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Sabin Belu, București, 1981, p. 177–178, nr. 185; p. 378–386, nr. 373, cu data greșită, respectiv 1359, apud *Erd. okm.*, III, p. 356, nr. 1014.

inițial lui Pavel, fiul lui Bartha (B). Deși documentele nu precizează gradul de rudenie existent între Ioan și cei doi veri, acesta este invocat (*ratione proximitatis*), în momentul în care Iacob de Sâncraiu, având consimțământul lui Emeric, restituie lui Ioan și urmașilor acestuia două treimi din treimea de moșie amintită, reținându-și doar o treime din aceasta, cu toate că, se precizează în act, ar fi avut dreptul să o păstreze în întregime, fiind redobândită pe cheltuiala lor (C).

Patru ani mai târziu, din învoirea ambelor părți, reprezentate de Iacob și Ioan de Sâncraiu, sunt stabilite semne de hotar despărțitoare, pentru marcarea părților de moșie cuvenite fiecăreia, conform înțelegerii (D).

Potrivit documentelor cunoscute, moșia Sâncraiu nu mai apare până în anul 1387 ca obiect al vreunei tranzacții (zalogire, împărțire, schimb etc.), cererea de confirmare a celor două acte, făcută în acest an, putând fi motivată prin existența unei pricini¹⁵, în care drepturile de stăpânire trebuiau justificate și dovedite. Or, actele doveditoare, emise odinioară de un loc de adevărire care și-a încetat între timp activitatea, aveau nevoie, consideră posesorii acestora, de o actualizare/reconfirmare din punct de vedere juridic (*ad cautelam*), aceasta putând fi conferită de o altă instituție emitentă, în cazul de față, capitulul bisericii de Oradea.

Dintre membrii familiei nobiliare de Sâncraiu, se evidențiază, fără îndoială, Iacob, fiul lui Mihail, care apare constant *personaliter*, dar și ca împuternicit al vărului său, Emeric, ca parte direct implicată în desfășurarea cauzei, și pe care îl regăsim în anul 1354 implicat într-o pricină privind moșia Socaciu¹⁶, iar în anul 1357, ca împăciuitoare la hotărnicirea moșiei Cherechiu¹⁷. Din aceeași perspectivă, sesizăm și faptul că cele patru documente au ca element de datare sărbătoarea Sfântului apostol Iacob (*Iacobus Maior*), termenul de răscumpărare al părții de moșie fiind fixat chiar la această dată; ne punem întrebarea dacă avem de-a face cu o coincidență întâmplătoare sau cu o „potrivire intenționată”, în virtutea relației patron spiritual-protejat, care marchează pietatea omului medieval, începând cu botezul, fiecare individ revendicându-se de la un sfânt protector¹⁸. Fiii săi, Nicolae și Simion, aflați în slujba lui Drag, castelanul cetății regale Belz, se evidențiază în apărarea acesteia (1379)¹⁹, câțiva ani mai târziu (1381), regăsindu-i ca oameni ai regelui într-o pricină în care e implicat același Drag, împreună cu fratele său Balc, acum comiți ai comitatelor Maramureș și Satu Mare²⁰.

¹⁵ În anul 1379, Nicolae și Simion, fiii lui Iacob de Sâncraiu, solicită lui Ludovic I, regele Ungariei, să fie scutiți de toate taxele judiciare la care au fost supuși, cât au fost în slujba sa, la cetatea Belz, între cei enumerați, ca parte adversă, aflându-se și Ian și Dominic, fiii lui Emeric de Sâncraiu. (*DRH-C*, XV, întocmit de Susana Andea, Lidia Gross, Viorica Pervain, Adinel Dincă, București, 2006, p. 623, nr. 409). Ne fiind specificat motivul pricinii dintre aceștia, este riscantă chiar și o supoziție.

¹⁶ Azi Săcășeni, sat, jud. Satu Mare. În: *DRH-C*, X, întocmit de Sabin Belu, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, București, 1977, p. 284–285, nr. 274.

¹⁷ Sat, jud. Bihor. În: *DRH-C*, XI, p. 160–162, nr. 165.

¹⁸ Klániczay Gábor, *Le culte des saints dans la Hongrie médiévale (Problèmes de recherche)*, „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae”, XXIX, Budapest, 1983, nr. 1, p. 68.

¹⁹ Belz, cetate pe teritoriul actual al Ucrainei. În *DRH-C*, XV, p. 623–624, nr. 409.

²⁰ *DRH-C*, XVI, întocmit de Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, București, 2014, p. 19–20, nr. 13.

Emeric, fiul lui Ioan, vărul lui Iacob, este semnalat în anul 1374, într-o singură mențiune, în calitate de martor la hotărnicirea moșiei Olcsva²¹, în timp ce Ioan, fiul lui Emeric, autorul zalogirii din anul 1337, și fiul său, Petru cel Mic, dispar din inventarul documentelor emise după 1347.

III. CONVENTUL DIN DEALUL ORĂZII CA LOC DE ADEVERIRE

Locul de adeverire (*locus credibilis, locus testimonialis*) este o instituție caracteristică Ungariei medievale, cu analogii în realitatea Europei apusene, dar care prin trăsăturile care o definesc dobândește un caracter specific, conferit de îmbinarea elementului religios al acestora cu cel laic: deși instituțional aparține sferei ecleziastice, ca emitent de acte este direct implicat în compartimente laice ale societății, ca cel administrativ sau juridic. Locurile de adeverire sunt instituții religioase, respectiv capitluri episcopale sau colegiale, și mănăstiri/convente, care obțin din partea regalității dreptul de a avea pecete autentică, de a emite acte, atât la cererea persoanelor particulare, cât și la porunca unei instituții superioare (rege, palatin, jude al curții, voievod etc.)²². Datorită faptului că în documentele epocii locurile de adeverire sunt numite și se autointitulează „capitlu” și „convent”, potrivit tipului de așezământ pe care îl reprezintă, acești termeni au devenit sinonimi cu instituția emitentă de acte, cu toate că nu toate capitlurile sau conventele existente în Ungaria medievală au avut această calitate. Actele emise de locurile de adeverire se încadrează în domeniul mai larg al actelor private autentice (*Privaturkunden, actes privées*), activitatea scripturistică a acestora și rezultatele ei reprezentând obiectul de studiu al diplomatiei.

Deși a funcționat ca loc de adeverire doar aproximativ o sută de ani (1264, cel mai vechi document cunoscut²³, 1352, ultimele acte emise²⁴), conventul premonstratens consacrat Sfântului Ștefan Protomartirul din Dealul Orăzii reprezintă unul dintre emitenții importanți de acte în perioada cuprinsă între mijlocul veacului al XIII-lea și mijlocul celui următor, din teritoriul acoperit de cele trei dieceze medievale: de Oradea, de Cenad și a Transilvaniei.

Ținând seama că activitatea locului de adeverire din Dealul Orăzii se desfășoară în paralel cu cea a altor două instituții similare apropiate spațial, anume capitlul episcopal de Oradea și conventul benedictin din Sâniob, considerăm că

²¹ Localitate în Ungaria. În *DRH-C*, XIV, întocmit de Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, București, 2002, p. 461, nr. 319.

²² Despre locurile de adeverire, Franz Eckhard, *Die glauwürdigen Orte Ungarns in Mittelalter*, „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung”, Innsbruck, IX, (supliment) 1915, p. 395–555; Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (secolele XI–XV)*, în *DIR*, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 227–320.

²³ Wenzel, Gustav, *Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus*, VIII, Pesta, 1868, p. 121–122; *DIR-C*, veac XIII, vol. II, București, 1952, p. 53–54.

²⁴ *DRH-C*, X, p. 155–156, 191, 225.

aceasta a fost destul de intensă, potrivit numărului de documente păstrate și cunoscute până la această dată (aproximativ 110), în intervalul temporal dat cu toate acestea a fost încadrat în rândul așa numitelor „convente mici” (*minuti conventus*), cărora decretul regal din anul 1351 le-a pecetluit sfârșitul²⁵.

Analiza diplomatică a acestora relevă aceleași tipuri de acte pe care le înregistrează activitatea oricărui loc de adevărire: majoritatea sunt acte de tip *fassio*, care respectă structura impusă atât de formă (scrisoare deschisă – *littere patentes*, scrisoare închisă – *littere clause*, privilegiu – *privilegium*), cât și de conținutul specific (scrisoare de împăcare – *littere compositionales*, scrisoare de împuternicire – *littere procuratori*, scrisoare de dare în stăpânire – *littere statutorie* etc.), dările de seamă sau rapoartele (*relationes*) și transumpturile (*transumpta*) fiind în minoritate²⁶.

Cele patru documente a căror variantă integrală este dată în Anexă se încadrează actelor de tip *fassio*, întocmite sub formă de scrisoare deschisă (*littere patentes*). Indirect, oferă date privind alte categorii de acte pe care conventul le emite, prin menționarea scrisorilor de împuternicire (*littere procuratorie*) date de el și a privilegiilor pe care acesta urmează să le întocmească. Aceste date sunt sugestive și pentru încadrarea în sfera legalității, din punct de vedere juridic, a acestora, în ceea ce privește etapele pe care le parcurg până la redactarea finală: astfel, conform normelor, împuternicirii prezintă actele de împuternicire, date fie de convent, fie de altă instituție, în acest caz, vicecomitele și juzii nobililor din comitatul Solnoc; privilegiile vor fi întocmite doar după săvârșirea/desfășurarea etapelor specifice cauzei. Totuși, sesizăm și o abatere de la regulă în documentul (D) care confirmă noile semne de hotar: hotărnicirile impun, de obicei, prezența vecinilor și megieșilor, a omului de mărturie al locului de adevărire și a reprezentantului unei instituții (omul regelui, omul palatinului, omul voievodului etc.), or, în acest caz, aceștia lipsesc (sau nu sunt menționați în act). Cu siguranță, un om de mărturie din partea conventului a fost la fața locului, pentru a nota, sub formă de concept, mersul hotarului, pe baza acestuia redactându-se ulterior textul actului, dar nici acesta nu este menționat, cum nu sunt semnați nici alți membri ai familiei de Sâncraiu sau reprezentanții satului Mecențiu, care, potrivit procedurilor, ar fi trebuit să participe la stabilirea mersului hotarului și să fie consemnați ca atare.

Din punctul de vedere al conținutului lor, acestea respectă structura deja consacrată de Stilionarul impus de cancelaria regală, reflectând tranzacții de proprietate specifice epocii: A) răscumpărare și zălogire (*redemptio et pignorat*), B) schimb și donație (*cambio et donatio*), C) împărțire (*divisio*), D) împărțire și hotărnicire (*divisio et reambulatio*) de moșie.

Beneficiarii acestora sunt membrii familiei nobiliare de Sâncraiu, ilustrativ, pe de o parte, pentru baza socială reprezentată de nobilime, ceea ce situează

²⁵ *Ibidem*, p. 90

²⁶ Despre activitatea conventului din Dealul Orășii, ca loc de adevărire, vezi Lidia Gross, *Locurile de adevărire din spațiul transilvan (secolele XIII–XV). Studiu de caz: conventul premonstratens din Dealul Orășii* (în curs de apariție).

conventul din Dealul Orăzii pe aceleași coordonate cu majoritatea locurilor de adevărate din regat, iar pe de altă parte, pentru competența teritorială a acestuia, care include, în mod obișnuit, comitatele învecinate, în acest caz comitatul Solnocul /Exterior/.

Cele două documente păstrate în original (C și D) sunt redactate pe pergament, cu scrierea cursivă gotică, specifică epocii, și păstrează pe verso urma pecetei rotunde a conventului²⁷.

Documentele analizate sunt relevante atât pentru activitatea scripturistică a conventului din Dealul Orăzii, care în opinia noastră, necesită o reconsiderare, cât și pentru restituirea istoriei factuale: reconstituirea unui episod din sfera complexă a relațiilor de proprietate asupra pământului care marchează destinul unei familii, reconfigurarea arhondologiei la nivel comitatens (menționarea lui Andrei, vicecomite al comitatului Solnoc, în anul 1347) sau a ierarhiei conventului premonstratens din Dealul Orăzii (prezența celor doi prepoziți, Ioan și Petru, în intitularea actelor).

În aceeași succesiune a ideilor, nu putem să nu reiterăm importanța documentului (Urkunde, Diplome) în recuperarea realității trecute, atât cât regulile discursului istoriografic o permit: începând cu suportul pe care este redactat, ductul scrierii, dimensiunea sau forma sigiliului, până la informația, uneori surprinzătoare, alteori banală, pe care o consemnează, acesta constituie un univers, pe care îl tratăm adesea cu superficialitate, atenți doar la aspectul care în acel moment ne interesează, pierzându-se, astfel, date care pot deveni semnificative pentru alte abordări. Din aceste considerente, apreciem oportună publicarea acestor documente, ca Anexă a materialului de față care, după cum am afirmat, nu are pretenția exhaustivității, rămânând deschis unor tentative interpretative viitoare.

ANEXĂ

A) 1337 iulie 25, /Dealul Orăzii/

Nos, /Petrus/¹ prepositus, et conventus monasterii sancti Stephani prothomartiris² de promotorio Waradiensis, memorie commendantes significamus tenore presencium, quibus /expedit/³ universis quod Johannes, filius Emerici de Zenthkyral, ab una, item Jacobus, filius Mychaelis, et Emericus, filius Johannis de eadem, parte ab altera, comparendo personaliter coram nobis, idemque Johannes, filius Emerici, viva voce est confessus quod ipse in redempcione tercię partis porcionis sue possessionarie in predicta possessione Zenthkyral habite, a parte videlicet possessionis Johannis, filii Symeonis existentis, cum omnibus utilitatibus suis usque ad ecclesiam sancti regis Stephani extendentis, quam scilicet terciam partem porcionis sue possessionarie cum domina Margaretha, sorore sue, die nupciarum, Paulo, filio Bartha, tradidisset, cum viginti quinque marcis grossorum quamlibet marcam cum quinquaginta grossis numerando Boemicalibus, grossis et marcis redemisset et redemit coram nobis ab eodem Paulo

²⁷ Bunyitay Vincze, *A Várad püspökség története*, II, Várad, 1883, p. 390. Pecetea prezintă imaginea Sfântului Ștefan Protomartirul și legenda: *Sigillum conventus sancti Stephani Prothomartiris*.

et Stephano, filio suo, pro ut ipse Johannes, filius Emerici, easdem viginti quinque marcas recepit a prenotatis Jacobo, filio Mychaelis, et Emerico, filio Johannis, et ipsi in nostri presencia persolverunt plene eidem et integre. Et post hec, ipse idem Johannes, filius Emerici, easdem viginti quinque marcas ibidem persolvit prememoratis Paulo, filio Bartha, et Stephano, filio suo, de Barthaelge, in redempcione eiusdem tercie partis porcionis sue possessionarie antedictae, pro quibus videlicet viginti quinque marcas ipse idem Johannes, filius Emerici, ibidem in instanti eandem terciam partem porcionis sue possessionarie cum eisdem omnibus utilitatibus suis, usque ad septimam revolucionem festi beati Jacobi apostoli, annualem, eisdem Jacobo et Emerico antedictis a quibus ipsam sumpmam² pecunie iam reciperet pignori obligavit, tali obligacione interiecta quod si usque ad prefixum terminum cum eadem sumpma² pecunia redimere posset ab eisdem, tunc iidem Jacobus et Emericus, prelibatam terciam partem eidem Johanni resignare deberent coram nobis, si vero, redimere non curaret vel non posset extunc, elapso ipso termino, cum duplo redimere teneretur ab eisdem coram nobis, hoc eciam declarato quod aliis proximis suis obligare vel quoquomodo alienare ipsam terciam partem item Johannes non posset manus alienas non admitteret ad eandem.

Datum in festo beati Jacobi apostoli prenotato, anno domini M^{mo} CCC^{mo} XXX^{mo} septimo.

MNL-OL., DI. 30009.

Transumpt în actul emis de capitulul bisericii de Oradea la data de 7 septembrie 1387.

Copie autentică întocmită de capitulul bisericii de Alba Iulia la data de 29 aprilie 1816.

Regeste: *Anjou. okl.*, XXI, nr. 432; *Erd. okm.*, II, nr. 948.

¹ Pată de umezeală, completată după doc. cadru emis de capitulul de Oradea la data de 7 septembrie 1387.

² Astfel în transumpt.

³ Pată de umezeală, completat după sens.

B) 1343 iulie 28, /Dealul Orăzii/

Nos, Johannes, prepositus et conventus monasterii sancti Stephani prothomartiris¹ de promotorio Waradiensi, tenore presencium significamus quibus expedit universis quod Johanne, filio Emerici, nobili de Zenthkyral², pro se personaliter et pro Petro parvulo, filio suo, ut asseruit, ab una, Jacobo, vero, filio Mychaelis, nobili de eadem Zenthkyral, similiter pro se personaliter et Emerico, filio Johannis, de eadem, fratre suo patruelae, cum sufficientibus procuratoriis litteris nostris, parte ex altera, coram nobis constitutis, per eundem Johannem, filium Emerici, sponte confessum extitit et relatam ministerio vivevocis quod, cum ipse terciam partem possessionarie porcionis sue in predicta possessione Zenthkyral vocata, in comitatu de Zonuk existentis circa fluvium Eer vocatum adiacentis, porcionem scilicet a parte possessionis Johannis, filii Symonis, usque ad ecclesiam sancti regis Stephani ibidem fundatam, extendentem, iuxta continenciam litterarum religiosi viri, Petri, prepositi, predecessoris nostri et dicti conventus nostri, prefatis Jacobo, filio Mychaelis et Emerico, filio Johannis, pro viginti quinque marcis grossorum pignori obligatam, in festo sancti Jacobi apostoli proximo preterito ab eisdem Jacobo et Emerico in eadem pecunia viginti quinque marcarum redimere debuisset coram nobis, et quia tantam facultatem in prompto pecunia non habuisset qua mediante eandem terciam partem possessionariam redimere potuisset ab eisdem, ob hoc predictam terciam partem porcionis sue possessionarie cum omnibus utilitatibus et pertinenciis suis universis quibuslibet in se contentis in eodem statu in quo prius cum nobili domina, nomine Margarethe, sorore sua, Paulo, filio Bartha, ipse contraccionis matrimonii, contulerat, quem ad modum iidem Jacobus et Emericus, ab eodem Paulo, filio Bartha, et Stephano, filio eiusdem Pauli, pro ipsis viginti quinque marcis redimissent, pro eadem pecunia viginti quinque marcarum grossorum prenotatis Jacobo, filio Mychaelis, et Emerico, filio Johannis, ac ipsorum heredibus heredumque suorum succesoribus, perpetuo et

irrevocabiliter possidendam reliquisset et reliquit coram nobis. Obligans se idem Johannes, filius Emerici, et suos succesores ab omnibus, temporis in processu, ratione dicte tercie partis possessionarie per ipsum iam vendite prefatos Jacobum et Emericum ac ipsorum heredes molestare seu inquietare volentibus ubique expedire propriis laboribus et expensis. Et cum presentes nobis fuerint reportate in formam nostri privilegii redigi faciemus.

Datum secunda feria proxima post festum beati Jacobi apostoli prenotatum, anno domini M^{mo} CCC^{mo} XL^{mo} tercio.

MNL-OL., DI. 30009.

Transumpt în actul emis de capitlul bisericii de Oradea la data de 7 septembrie 1387.

Copie autentică întocmită de capitlul bisericii de Alba Iulia la data de 29 aprilie 1816.

Regeste: *Anjou. okl.*, vol. XXVII, nr. 515; *Erd. okm.*, III, p. 82, nr. 155.

¹ Astfel în transumpt.

² Urmează *et*, scris din greșeală.

C) 1343 iulie 28, /Dealul Orăzii/

Nos, Johannes, prepositus et conventus monasterii sancti Stephani prothomartiris¹ de promotorio Varadyensi, tenore presencium significamus quibus expedit universis quod Jacobo, filio Michaelis, nobili de Zentkyral, pro se personaliter et pro Emerico, filio Johannis de eadem, fratre suo patruelle, cum sufficientibus procuratoriis litteris nostris, ab una, Johanne vero, filio Emerici de eadem Zentkyral, parte ex altera, coram nobis personaliter constitutis per eundem Jacobum, in sua et ipsius Emerici, fratri sui persona, spontanea sua voluntate extitit confessum pariter et relatam ministerio vivevocis quod, cum ipsi quandam particulam terre, per eundem Emericum, patrem ipsius Johannis de possessionaria porcione eiusdem Emerici in eadem possessione Zynkyral¹ vocata in comitatu de Zonuk habite excisam et metali distincione facta ab ipsis alienatam, et propriis eorum laboribus et expensis a manibus extraneis removeniendo atque iustificando pro se ipsis optinuissent et eandem particulam terre pro se ipsis perpetuo habere potuissent, tamen ut ipsi invicem quiete et pacifice possit perseverare, ex beneplacito et communi voluntate duas partes eiusdem terre eidem Johanni, filio Emerici, et per eum suis heredibus heredumque succesoribus, ratione proximitatis restituissent, terciam vero partem² eidem terre sibi soli reservando, ymo¹ coram nobis idem Jacobus tam in sua quam ipsius Emerici, fratris sui patruelis persona, auctoritate procuratoria restituit, reliquit, resignavit condonavit et contulit coram nobis iure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas pariter et habendas. Obligans se idem Jacobus et eundem Emericum procuratorio auctoritate ab omnibus, eundem Johannem, filium Emericum, molestare seu inquietare volentibus, ubique expedire propriis laboribus et expensis ratione duarum parcium terre supradicte.

Datum secunda feria post festum beati Jacobi apostoli, anno domini M^{mo} CCC^{mo} LX^{mo} tercio.

MNL-OL., DI. 105442.

Orig. pergament, urme de pecete pe verso.

Regeste: *Anjou. okl.*, XXVII, nr. 514; *Erd. okm.*, III, p. 82, nr. 156.

¹ Astfel în orig.

² Scris deasupra rândului de aceeași mână.

D) 1347 iulie 26, /Dealul Orăzii/

/N/os¹. Johannea, prepositus et conventus monasterii sancti Stephani prothomartiris² de promotorio Waradyensi, memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit universi quod Jacobo, filio Michaelis, nobili de Zenthkeral, de comitatu Zolnuk, pro se personaliter et pro Emerico, filio Johannis, fratre suo patruale, cum procuratoriis litteris Andree, vicecomitis et iudicum nobilium dicti comitatus de Zolnuk ad id sufficientibus, ab una, Johanne, vero, filio Emericy² de eadem Zenthkeral, parte ex altera, coram nobis personaliter constitutis confessum extitit concorditer per eosdem pariter et relatum, ministerio vive vocis quod terciam partem possessionarie porcionis eiusdem Johannis, filio Emericy² in possessione predicta Zenthkeral, per eundem Johannem, filium Emericy² cum nobili domina Margareta vocata, Paulo, filio Bartha, datam et collatam, et per eosdem Jacobum, filium Michaelis ac Emericum, filium Johannis, ab eodem Paulo, filio Bartha, iuris ordine redemptam, talibus metis et signis metalibus pary² et unanimi voluntate ab invicem separantes distinxissent.

Prima, enim meta incipit a parte orientali a capitali meta³ eiusdem et vadit directe ad fluvium Er vocatum et transsit² ipsum fluvium ad sanctuarium ecclesie in honore sancti regis Stephani, ibidem fundate; inde versus plagam occidentalem in sessione eiusdem ad duas metas de novo erectas, inde, vero, versus eandem plagam occidentalem tendit ad unam metam terream³ in vertice cuiusdam antiqui fossati. Ad huc ad eandem plagam vadit ad unum lacum, ad unam metam terream, ad huc versus eandem /plagam/⁴ occidentalem vadit ad quandam vallem Anyatauauelgeu dictam, ubi duas metas terreas de novo erexissent et ibi cadit ad viam per quam de eadem Zenthkeral itur versus villam Menthzent et in eadem via vadit ad occidentem per contiguas metas circa eandem viam erectas quousque iungitur mete seu vicinatur dicte possessioni Menthzent et ibi terminatur. Cuiusquidem terre pars meridionalis, a metis supradictis prenominate Jacobo, filio Michaelis et Emerico, filio Johannis, ac eorum heredibus universis devenissent, suam porcionem pars, vero, septemptrionalis recessent in porcionem predicti Johannis, filii Emericy² et suis sucesoribus, modo quo supra, perpetuo et irrevocabiliter possidenda. Hoc tamen declarato quod quoddam nemus fructuosus circa predictum fluvium Er ex utraque parte existens quod in porcionem eiusdem /Johannis/⁴, filii Emericy² existeret communi usui reliquissent et relinquerunt coram nobis.

Datum in crastino festi beati Jacobi apostoli, anno domini M^{mo} CCC^{mo} XL^{mo} septimo.

Et cum presentes nobis fuerint reportate nostrum super hoc privilegium conferenus.

MNL-OL., DI. 105445.

Orig. pergament, urme de pecete pe verso.

Regeste: *Anjou. okl.*, XXXI, nr. 729; *Erd. okm.*, III, p. 164, nr. 414 (editat mersul hotarului).

¹ Lăsat spațiu liber pentru inițială.

² Astfel în orig.

³ Scris deasupra rândului de aceeași mână.

⁴ În orig. lipsește, intercalat din context.